

بررسی مطبوعات فلسطین در دوره عثمانی (۱۸۷۶ - ۱۹۱۶ م)

اثر: دکتر عزت ملاابراهیمی*

(ص ۸۷ تا ۹۲)

چکیده:

بی‌شک مطبوعات نقش بسزایی در رشد و هدایت افکار عمومی دارند و می‌توانند زمینه گسترده‌ای را برای بررسی مسائل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جوامع بشری فراهم سازند. هر چند فلسطینیان در طول تاریخ قربانی توطئه‌های شوم استعماری گذشته‌اند، اما روزنامه‌نگاران با ثبت وقایع و رویدادهای مهم کشور برای بیداری افکار عمومی، حفظ هویت ملی و به تصویر کشیدن مظلومیت هموطنان خود به پا خواستند. ما نیز در این پژوهش برآنیم تا به بررسی ابعاد کمی و کیفی، تحلیل محتوی و قالب، ارزیابی مراحل پیشرفت مطبوعات فلسطین در دوره عثمانی بپردازیم. امید است که خوانندگان را سودمند افتد.

واژه‌های کلیدی: مطبوعات، عثمانی، فلسطین، هفته‌نامه سیاسی، نشریه ادبی.

در سده ۱۹ میلادی، فلسطین بخشی از امپراتوری عظیم عثمانی به شمار می‌رفت، که آن را سوریه جنوبی می‌نامیدند. حاکمیت جو خفقان و استبداد، امکان هرگونه آزادی بیان و اندیشه، رشد اجتماعی و فرهنگی را از فلسطینیان سلب کرد و جامعه را در ورطه فقر و بینوایی، جهل و سرسپردگی فرو برد. در آن زمان نشریات انگشت‌شماری به چاپ می‌رسید. نخستین نشریه فلسطینی با عنوان القدس الشریف در ۱۸۷۶م به دو زبان عربی و ترکی منتشر شد. اندکی پس از آن نشریه

* عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

کتابداری / دفتر ۳۶، ۱۳۸۰

الغزال به سردبیری علی ریماوی به چاپ رسید. این دو نشریه تنها به درج بیانیه‌ها، اعلامیه‌ها، مصوبات، فرمانها و قوانین دولت عثمانی مبادرت می‌ورزیدند. از این رو نمی‌توان آن دو را در شمار نشریات ملی نهاد.

حرفه روزنامه‌نگاری در آغاز با مشکلات فراوانی همراه بود. صدور جواز نشریه، سالها به طول می‌انجامید. سانسور شدیدی بر مطبوعات سایه افکند. روزنامه‌نگاران پیوسته در معرض ارباب و تهدید قرار داشتند. این امور که بر شمردیم سبب شد تا نشریات این دوره در ایفای رسالت سازنده خود ناموفق باشند و به تریون ستایش و تجلیل از زمامداران عثمانی مبدل گردند. کم‌حجم بودن نشریه، انتشار نامنظم، امکانات محدود چاپ، توزیع نامناسب، بی‌تجربه بودن سردبیران و درج مطالب مختصر و تکراری از ویژگیهای بارز مطبوعات این دوره بود. از این رو نشریات این زمان، عمر کوتاهی داشتند که گاه از چند ماه تا یکسال در نمی‌گذشت.

با اوج‌گیری نهضت فکری و ادبی عرب، تحولی در سیاست عثمانی پدید آمد. پس از به قدرت رسیدن حزب جوانان و اعلام قانون اساسی جدید در ۱۹۰۸م فضای آزادتری بر ولایات عثمانی سایه افکند. در نتیجه روزنامه‌ها و مجلات پرشماری به همت ادبا و فرهیختگان فلسطینی پا به عرصه وجود نهاد. چندانکه تنها در ۱۹۰۸م، ۱۵ نشریه در این کشور به چاپ می‌رسید. در این زمان روزنامه‌نگاران فلسطینی از تجربه مطبوعاتی کشورهای عربی هم‌جوار بویژه مصر، برای پیشرفت روند فعالیت‌های خود سود جستند. تحصیل‌کردگان فلسطینی با تأسیس نشریه‌های ادبی به چاپ مقالات، داستان، رمان و شعر یا ترجمه آثار منظوم و منثور اهتمام ورزیدند، که بی‌گمان در شکوفایی نهضت فکری و ادبی، پختگی شیوه نگارش و استحکام زبان مطبوعات تأثیر بسزایی داشت.

هرچند شرایط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی حاکم بر فلسطین هنوز امکان شکوفایی همه جانبه مطبوعات را فراهم نمی‌ساخت، اما نشریات این برهه از زمان جرأت یافتند تا در برابر استعمار قد علم کنند و ندای آزادی و استقلال

سردهند. با این همه، مطبوعات هنوز در مراحل ابتدایی بسر می بردند و چارچوب فنی آن از صفحه آرایی گرفته تا محتوا و چاپ تخصص بیشتری را می طلبید. مطبوعات تنها به بررسی و انتشار حوادث منطقه ای بسنده می کردند و به ندرت نشریه ای یافت می شد که حوادث و رویدادهای جهان را زیر پوشش قرار دهد.

آنچه تاحدودی از اعتبار مطبوعات فلسطین در دوره عثمانی می کاست، روابط خصمانه و رقابت ناسالم برخی از آنها با یکدیگر بود. روزنامه نگاران به جای ارتقای کمی و کیفی کار خود، با دامن زدن به اختلافات دیرین و برافروختن کینه های شخصی، درصدد بیرون راندن حریف از وادی مطبوعات برآمدند. شماری از نشریات در این راه نه تنها تا حد ابتذال پیش رفتند، بلکه از هدف اصلی خود یعنی خدمت به آرمانهای ملی روی برتافتند.

افزایش شمار نشریات این دوره، به تنوع مطالب آن نیانجامید. پیوسته موضوعات تکراری و مشابه با تفاوت اندکی در شیوه نگارش به چاپ می رسید. در نتیجه نشریات کاملاً پاسخگوی نیاز جامعه نبودند و نتوانستند خلأ فکری و فرهنگی را به طور همه جانبه مسدود سازند. مطبوعات دوره عثمانی به اطناب بیش از ایجاز تمایل داشتند. مطالب نشریه فاقد انسجام و هماهنگی بود. روزنامه نگاران این دوره، از اسلوب همتایان سوری و لبنانی خود تقلید می کردند و اصطلاحات تخصصی را از روزنامه های مصری و ترکی وام گرفتند. اسامی مطبوعات نیز عمدتاً از نشریات ترکی یا عربی اقتباس می شد.

با این همه، روزنامه نگاران اندک اندک به کاستیهای خود پی بردند و درصدد زدودن آنها برآمدند. با اعزام خبرنگارانی به اقصی نقاط فلسطین و درج مطالب متنوع ادبی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی فعالیت خود را توسعه دادند. گاه سردبیر خود شخصاً به نقاط مختلف سفر می کرد تا پس از بازگشت، مشکلات و کمبودهای مردم را در نشریه خود منعکس سازد.

بررسی فعالیت سیاسی صهیونیستها و برملا ساختن توطئه های پشت پرده آنان از همان آغاز به طور جسته و گریخته در مطبوعات فلسطین مطرح شد. به

تدریج روزنامه‌ها صفحاتی را به برشمردن زیانهای ناشی از مهاجرت یهود اختصاص دادند و از واگذاری امتیازاتی به آنان ابراز نگرانی کردند. اندک‌اندک تلاشهای مؤثر مطبوعات در راستای مبارزه با جنبش صهیونیستی به بیداری افکار عمومی انجامید و بر روند مهاجرت و اسکان یهود تأثیر نهاد.

با شروع جنگ جهانی اول در ۱۹۱۴م فعالیت شماری از نشریات فلسطینی به سبب بحران اقتصادی و سیاسی ناشی از جنگ خاتمه یافت. آن دسته از مطبوعاتی که نتوانستند در طول جنگ به حیات خود ادامه دهند ضمن انعکاس اخبار و گزارشهای مربوط به جنگ به تحلیل و بررسی عملکرد دولت عثمانی پرداختند. پس از شکست ترکان در جنگ و اشغال فلسطین از سوی انگلیس، فضای جدیدی بر مطبوعات این مرز و بوم سایه افکند، که ما در فرصتی مناسب به بررسی و تحلیل مطبوعات آن دوره خواهیم پرداخت. در پایان این بحث بجاست اسامی مهمترین نشریات دوره عثمانی را متذکر شویم.

اسامی نشریات مهم این دوره

نام نشریه	صاحب امتیاز	سردبیر	تاریخ انتشار	محل چاپ
ابوشادوف	وهبی تماری	صلیبا عریضه	۱۹۱۲/۳/۱۳	یافا
الاخبار	بندلی خاغرابی	آلفونس یعقوب آلونزو	۱۹۰۹/۶/۲۹	یافا
الاخبارالاسبوعیه	حنافضول صباغه	حنافضول صباغه	۱۹۱۱/۱/۲۸	یافا
الاصمعی	حناعبدالله عیسی	حناعبدالله عیسی	۱۹۰۸/۹/۱	بیت المقدس
الاعتدال	بکری سمهوری	بکری سمهوری	۱۹۱۰/۵/۱	بیت المقدس و یافا
الانصاف	بندلی الیاس مشحور	بندلی الیاس مشحور	۱۹۰۸/۱۲/۲۳	بیت المقدس
باکوره جیل صهیون	مدرسه صهیون	اساتیدودانش آموزان مدرسه	۱۹۰۶	بیت المقدس
بشیر فلسطین	اطناسیوس تیوفیلو	-	۱۹۰۸/۱۲/۵	بیت المقدس
الترقی	مارتین آلونزو	عادل جبر	۱۹۰۷	یافا
جراب الکردی	منزی حلاج	منزی حلاج	۱۹۰۸	حيفا
الحریه	توفیق سمهوری	توفیق سمهوری	۱۹۱۰/۶/۲۰	بیت المقدس

ادامه جدول از صفحه قبل

محل چاپ	تاریخ انتشار	سره‌بیر	صاحب امتیاز	نام نشریه
حيفا	۱۹۱۱/۹/۴	خلیل زقوت و نجیب جانا	خلیل زقوت و نجیب جانا	الحماره القاهره
بيت المقدس	۱۹۱۰/۱۲/۶	خلیل سكاكینی و جمیل خالدی	مدرسه دستوریه	الدستور
بيت المقدس	۱۹۱۰	موسی علمی	مدرسه الفریر	رائد النجاح
حيفا	۱۹۱۲	جمیل رمضان	جمیل رمضان	الصاعقه
حيفا	۱۹۱۲/۲/۲۲	نجیب جانا و ابراهیم ادهم	نجیب جانا	العصی لمن عصا
بيت المقدس	۱۸۷۶	علی ریمای و عبدالسلام کمال	دولت عثمانی	الغزال
یافا	۱۹۱۱/۱/۱۴	یوسف عیسی و داود عیسی	عیسی عیسی و یوسف عیسی	فلسطین
بيت المقدس	۱۹۰۸/۹/۱۸	جورجی حبیب حنایا	جورجی حبیب حنایا	القدس
حيفا	۱۹۰۸	نجیب نصار	نجیب نصار	الکرم
حيفا	۱۹۱۲/۲/۲۴	فضل الله فارس	فضل الله فارس	المحبه
بيت المقدس	۱۹۱۲/۲/۲۸	سعید چارالله	سعید چارالله	المنادی
بيت المقدس	۱۹۱۳/۸/۵	محمد موسی مغربی	محمد موسی مغربی	المنهل
بيت المقدس	۱۹۰۸/۱۲/۲۴	علی احمد ریمای	علی احمد ریمای	النجاح
حيفا	۱۹۰۸	خلیل بیدس	خلیل بیدس	النفاث
بيت المقدس و حيفا	۱۹۰۸	ابلیازکا	ابلیازکا	النفر

منابع:

١. اسعد، اسعد. الصحافة و الادب، دارالجاحظ، از انتشارات سازمان آزادی بخش فلسطین.
٢. بحری، جمیل. تاریخ حيفا، دمشق، ١٩٨٢م.
٣. خوری، یوسف. الصحافة العربية فی فلسطین، بیروت، ١٩٨٦م.
٤. رشید، هارون هاشم. مدینة و شاعر حيفا و البحیری، دمشق، ١٩٧٥م.
٥. سلیمان، محمد. تاریخ الصحافة الفلسطينية. نیکوزیا، ١٩٨٧م/ همو، الصحافة الفلسطينية و قوانین الانتداب البريطاني، نیکوزیا، ١٩٨٨م.
٦. سوافیری، کامل. الادب العربي المعاصر فی فلسطین. قاهره، ١٩٧٩م.
٧. طرازی، فیلیپ. تاریخ الصحافة العربية فی فلسطین. دمشق، ١٩٣٣م.
٨. عقاد، احمدخلیل. تاریخ الصحافة العربية، بیروت، ١٩٦٧م.
٩. عودات، حسین و یاسین شکر. الموسوعة الصحفية العربية، تونس، ١٩٩٥م.
١٠. فرفور، عبدالرحمان. الدوريات العربية، دبی، ١٩٩٣م.
١١. محافظه، علی. الحركات الفكرية فی عصر النهضة، بیروت، ١٩٨٧م.
١٢. مروه، ادیب. الصحافة العربية نشأتها و تطورها، بیروت، ١٩٦١م.
١٣. یاسین، عبدالقادر. «تاریخ الصحافة العربية»، الموسوعة الفلسطينية، بیروت، ١٩٩٥م/ همو، الصحافة و الحياة السياسية فی فلسطین، نیکوزیا، ١٩٩٥م.
١٤. یاغی، عبدالرحمان. حياة الادب الفلسطيني الحديث، بیروت، ١٩٦٨م.